

Stenet vej til ambitiøse mål for faget Modersmåls- undervisning

Modersmålsundervisning er et af fagene i folkeskolens fagrække. Eftersom kategorien modersmål fastholdes i statslige curriculære dokumenter, giver det anledning til spørgsmål om, hvilke(t) modersmål, og dermed hvilke målgrupper, faget er tiltænkt, og hvilke mål- og indholdsbeskrivelser, der findes for undervisningen. En nærmere granskning vil vise, at modersmålsundervisning er undervisning i minoritetsmodersmål, og det endda for en afgrænset gruppe af sproglige minoritets elever. Denne artikels centrale fokus er at belyse forhold omkring faget, der adskiller det fra alle andre fag i skolen, idet det, som titlen indikerer, udgør en kampplads om målgrupper, økonomi, mål, organisering og indhold, samt hvilke samfund faget skal danne og uddanne til.

For at rammesætte artiklen tager jeg afsæt i resultaterne i min ph.d.-afhandling (Kristjánsdóttir 2006). I afhandlingen dokumenterer jeg, at der er et misforhold mellem sprog- og samfundssyn i pædagogiske læreplaner og vejledninger på den ene side og lovparagraffer og deres følgetekster på den anden side. De førstnævnte curriculære dokumenter har lærerne og andet pædagogisk personale som primære målgrupper, mens de sidstnævnte dokumenter har kommunale politikere, embedsværk og andet ledelsespersonale som primære målgrupper. De pædagogiske læreplaner vægter funktionel tosprogethed og sprog som et identitetsskabende vilkår for individer og grupper i flersprogede samfund. De sidstnævnte dokumenter vægter tilpasning til et forestillet etsproget og monokulturelt

BERGTHÓRA KRISTJÁNSDÓTTIR

Lektor, ph.d.
DPU, Aarhus Universitet
begr@edu.au.dk

samfund med begrænsede tilbud om undervisning i minoritetsmodersmål og dansk som andetsprog. Det dokumenterede asymmetriske forhold gælder for analysen af de curriculære dokumenter, der er rettet mod undervisningen af tosprogede elever i folkeskolen, herunder undervisningen i minoritetsmodersmål, der er denne artikels fokus. Mine ph.d.-analyseresultater, der er ca. 10 år gamle, dækker tidsperioden fra midten af 70'erne og frem til ca. 2005. Det er derfor aktuelt at spørge til den fortsatte udvikling over tid. Min analytiske tilgang til dokumenterne er fortsat kritisk diskursanalyse inspireret af den engelske sociolingvist Norman Fairclough (Jørgensen & Phillips 1999). Har den nye folkeskolereform, der trådte i kraft i 2014, rettet op på de i afhandlingen dokumenterede misforhold i sprog- og samfundssyn, når det gælder undervisningen i minoritetsmodersmål?

En skolereform er ensbetydende med et revideret regelsæt. Faget modersmålsundervisning har lige som andre fag fået nye Forenklede Fælles Mål og en ny lovparagraf, der vel at bemærke er enslydende med den tidligere (LBK nr. 665, § 5, stk. 6), samt en ny bekendtgørelse (BEK nr. 689), der vil vise sig at adskille sig fra den tidligere (Undervisningsministeriet 2014b, 2014c). Artiklen falder i to dele. Først vil jeg rette fokus mod den curriculære genre, der er de nye Forenklede Fælles Mål for faget modersmålsundervisning, og derefter på de curriculære genrer, der er selve lovparagraffen og den tilhørende bekendtgørelse om faget modersmålsundervisning.

De nye Forenklede Fælles Mål for faget modersmålsundervisning

Forenklede Fælles Mål for undervisningen i faget modersmålsundervisning er bygget op efter den samme læst, som gælder for de Forenklede Fælles Mål for de øvrige fag, herunder for undervisningen i fremmedsprog. Man finder de samme kategorier, som er: de foreskrivende fagformål og læseplan, og i den pædagogiske vejledning for faget finder man: kompetenceområder, tilrettelæggelse og indhold, læringsmålstyret undervisning og fagets identitet og rolle. Fagformålet indeholder tre stykker:

Eleverne skal i faget modersmålsundervisning udvikle kompetencer til at kommunikere på modersmålet både mundtligt og skriftligt. Modersmålsundervisningen skal samtidig udvikle elevernes sproglige bevidsthed med udgangspunkt i, at de anvender to sprog i dagligdagen.

Stk. 2. Faget modersmålsundervisning skal bidrage til, at elevernes lyst til at beskæftige sig med sprog og kultur i et globalt perspektiv fremmes.

Stk. 3. Modersmålsundervisning skal udvikle elevernes forudsætninger for at indgå aktivt i skole- og samfundsliv samt forberede dem til videre uddannelse. Faget skal give eleverne indsigt i oprindelseslandets kultur- og samfundsforhold, blandt andet for at lette elevernes eventuelle tilbagevenden til dette land (Undervisningsministeriet 2014a).

Undervisningen, der er frivillig, tager ifølge de indledende bemærkninger i læseplanen blandt andet udgangspunkt i elevernes alder, i de sprog, de har udviklet, i de kontekster, de har lært sprog, og i deres kulturelle baggrund. Samme sted ekspliciteres det, at sprogpædagogikken har til formål at opbygge elevernes selvtilid som brugere af modersmålet.

Fagets kompetenceområder: Faget har følgende tre indholdsområder, der er identiske med indholdsområderne for fremmedsprogsfagene: mundtlig kommunikation, skriftlig kommunikation samt kultur og samfund. Hvert af disse tre kompetenceområder har igen to eller tre færdigheds- og vidensområder, fx sproglig præcision og bevidsthed, strategier, kultur og samfund. Fokus i arbejdet med kultur vil ifølge læseplanen være på, »hvordan en mere nuanceret kulturel forståelse vil kunne kvalificere deres [elevernes] handlemuligheder« (ibid.) i overensstemmelse med fagformålet, som foreskriver, at »et globalt perspektiv fremmes« (ibid.) gennem undervisning i modersmål.

Fagets identitet og rolle: Undervisningen i modersmålet skal klæde eleverne på til en eventuel tilbagevenden til et sted, som italesættes både som et »hjemland« og et »oprindelsesland«, men uanset hvor eleverne måtte befinde sig i en uvis fremtid, skal undervisningen i faget fremme deres »bevidsthed om sprog, flersprogethed og sprogtilegnelse og om kulturelle og samfundsmæssige forholds betydning for sprog og identitet« (ibid.). Det understreges, at faget er et sprogfag, og at arbejdsformerne i undervisningen skal svare til dem, eleverne møder i andre sprogfag. Undervisningens rolle begrundes med »elevernes personlige udvikling, deres sproglige udvikling og deres faglige udvikling« (ibid.).

Fagets kompetence-, færdigheds-, videns- og læringsmål: Undervisningen i faget skal som i alle andre fag være »læringsmålstyret«, hvor eleverne skal kende de mål, delmål og strategier, som leder frem til læring inden for de tre fastsatte kompetenceområder. Når undervisningen

planlægges, skal læreren tage udgangspunkt i såvel de overordnede kompetencemål som i færdigheds- og vidensmålene. Evaluering tillægges en stor betydning. Der skal evalueres før, under og efter hvert undervisningsforløb. Evalueringen før et undervisningsforløb tjener til at hjælpe læreren med at planlægge det videre forløb og dermed sikre, at aktiviteterne tager udgangspunkt i elevernes forudsætninger og potentialer.

Ifølge de nye Forenklede Fælles Mål er sprog- og samfundssynet fortsat, at faget modersmålsundervisning fremmer sprogkompetence, der støtter interkulturel kompetence og forbereder eleverne til sprog- og kulturmøder i samfund, der er karakteriseret ved mangfoldighed. Det vægtes, at kompetence i minoritetsmodersmål giver eleverne adgang både til en nær og en fjern verden og åbner op for gensidige forståelser.

Lønner det sig at opstille så ambitiøse mål som dem, man finder i folkeskolens fagrække for undervisning i minoritetsmodersmål? Spørgsmålet om, hvorfor der skal tilbydes undervisning i minoritetsmodersmål, og hvorvidt det lønner sig, er ofte blevet stillet. En svensk undersøgelse fra 2008 giver bud på svar på, om undervisning i minoritetsmodersmål lønner sig. Undersøgelsen viser, at de tosprogede elever, der deltog i undervisning i deres modersmål, fik de bedste resultater af alle svenske skoleelever. Det gjaldt også almen kundskabsudvikling i skolens fag (Skolverket 2008). Samme år dokumenterede Timm blandt andet i en kortlægning af modersmålsundervisningen i Danmark, at der er en stor forældreinteresse for deltagelse i modersmålsundervisning (Timm 2008).

Selve lovparagraffen og dens følgedokumenter for undervisningen i minoritetsmodersmål er ligesom Forenklede Fælles Mål foreskrivende bestemmelser og juridisk bindende. Det vil imidlertid vise sig, at der er andre tungtvejende interesser på spil i lovgrundlaget end at fremme den form for flersprogethed og interkulturalitet, som læreplanerne foreskriver, og som vil kunne lede frem til de ambitiøse mål for undervisningen i faget.

Folkeskoleloven og bekendtgørelsen for faget minoritetsmodersmålsundervisning

Folkeskolens lovparagraf giver lovhjemmel til at begrænse adgang til undervisning i modersmål ved at dele tosprogede elever i skolen op i to grupper: dem der ifølge loven er berettiget til at modtage vederlagsfri undervisning i deres modersmål, og dem der ikke er berettiget til den undervisning. Hvem der er berettiget til undervisningen, fremgår af lovparagraffens ordlyd fra 2014 (begrænsninger-

ne i, hvilke elever der har ret til undervisning i modersmål, blev indført første gang efter regeringsskiftet i 2001):

§ 5, stk. 6. Undervisningsministeren fastsætter regler om undervisning i dansk som andetsprog til tosprogede børn og om modersmålsundervisning af børn fra medlemsstater i Den Europæiske Union, fra lande, som er omfattet af aftalen om Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde, samt fra Færøerne og Grønland (LBK nr. 665).

Hvem har så ikke denne ret? Det er så resten af de tosprogede minoritets elever i Danmark. Ifølge Undervisningsministeriets/UNI-C's statistik var der i skoleåret 2013/14 ca. 75.000 tosprogede elever fordelt på grundskoler, privatskoler og specialskoler (UNI-C – Styrelsen for IT og Læring u.å.). Det fremgår ikke af talmaterialet, hvor mange der har ret til undervisning ifølge lovparagraffen. Når selve folkeskoleloven legitimerer denne strukturelle ulighed, melder spørgsmålet sig, om det altid har været sådan. Svaret er nej. Frem til 2002 var alle tosprogede elever berettiget til vederlagsfri undervisning i deres modersmål. Fra 1975, hvor tosprogede elevers modersmål for første gang blev indskrevet i loven, var ordlyden følgende:

§ 4, stk. 7. Undervisnings- og forskningsministeren kan bestemme, at der tilbydes fremmedsprogede elever undervisning i deres modersmål. Undervisnings- og forskningsministeren fastsætter nærmere regler om denne undervisning (Buch 1991: 15).

Fra 1975 og indtil 2002 vurderede staten, at alle tosprogede elever skulle have ret til vederlagsfri undervisning i deres modersmål. Ændringen skete i forbindelse med regeringsskiftet i november 2001. Det er bemærkelsesværdigt, at Undervisningsministeriet indtil årtusindeskiftet har udstedt en organisatorisk vejledning om, hvordan undervisningen i modersmål skulle organiseres i kommunerne. Den sidste organisatoriske vejledning er fra 2001 (Undervisningsministeriet 2001). Siden da har Undervisningsministeriet ikke vejledt kommunerne om, hvordan de skal administrere den strukturelle ulighed, som er lovparagraffens konsekvens. På et kommunalt efteruddannelseskursus spurgte jeg på et tidspunkt, hvordan man i den pågældende kommune administrerede lovparagraffen. Svaret var, at den gruppe børn, der blev tilbudt gratis modersmålsundervisning, fik gule sedler med hjem, mens de børn, der skulle betale for den, fik grønne sedler med hjem, hvor prisen for deltagelse fremgik. Der er fortsat forældreinteresse for undervisning i

modersmål og visse steder kommunal politisk opbakning. Derfor er der kommuner, der tilbyder undervisning i modersmål i andre sprog end til de grupper, som loven foreskriver, men oftest mod forældrebetaling. Det fremgår af en kortlægning, at Ishøj Kommune tilbød undervisning i eksempelvis tyrkisk i skoleåret 2007/08 mod en forældrebetaling på 1.850 kr. per måned (Timm 2008: 39).

Samtidig med at Undervisningsministeriet er stoppet med at vejlede kommunerne om, hvordan de skal administrere undervisningen i minoritetsmodersmål, er udviklingen med bekendtgørelserne gået i den retning, at de er blevet mere og mere kortfattede og derfor mindre vejledende. Der er én bemærkelsesværdig ændring at spore i den seneste bekendtgørelse fra 2014, der er møntet på de elever, der ifølge loven er berettiget til undervisning. Den berører elevernes bopæl. For at oprette hold i modersmålsundervisning skal der være mindst 12 elever. For mange sprogs vedkommende har det erfaringsmæssigt været svært at samle elever til undervisning i de enkelte bopælskommuner, men der er bekendtgørelsesteksten kommet forældrene til undsætning, idet det har været muligt ifølge loven at samle elever fra et større område til hold, fx i Københavns Kommune. Elever fra eksempelvis Køge og Helsingør har modtaget undervisning i islandsk i Københavns Kommune. I bekendtgørelsen fra 2014 står der (BEK 689):

§ 3, *Stk. 2*. Oprettes der ikke i kommunen undervisning i et sprog, skal kommunalbestyrelsen henvise eleverne til modersmålsundervisning i *en nabokommune*, hvis der her er oprettet undervisning i sproget (Undervisningsministeriet 2014c, egen fremhævelse).

I praksis betyder det, at såfremt der ikke er et tilstrækkeligt antal børn til undervisning i et bestemt sprog, fx i Køge, skal Køge Kommune forhøre sig hos nabokommunerne Stevns og Solrød Kommuner, om de har børn til undervisning i det pågældende sprog. Det bliver endnu sværere at samle elever til undervisning i modersmål på grund af kravet om, at det skal være nabokommunen, der opretter hold, hvis bopælskommunen ikke har elever nok til den samme sproggruppe, frem for som tidligere hvor eleverne blev samlet inden for amts-, nu regionsgrænser (Horst & Kristjánsdóttir 2014). Det er, som om det er i embedsværkets interesse at takkes de politiske kræfter, der gerne helst ser undervisning i minoritetsmodersmål begrænset mest muligt. Det gælder også undervisning til de elever, der vitterligt ifølge loven har ret til undervisning i deres modersmål. Elevernes muligheder for deltagelse begrænses af ændringen af »amt« eller »region« til »en nabokommune« i en bekendtgørelses-

tekst. Den nye tekst har således forringet mulighederne for de elever, der har lovmæssig ret til undervisning i deres modersmål.

Horst (fx 2012: 302 f.) har dokumenteret, at en FN-komité til afskaffelse af racediskrimination har påtalt den ulighed i dansk lovgivning, der ligger i, at ikke alle minoritets elever stilles lige for loven. FN-komitéens påtale er hidtil blevet negligeret.

Et uddannelsespolitisk morads

Det uddannelsespolitiske morads viser sig ikke alene i misforholdet mellem lovparagraffen og bekendtgørelsen på den ene side og Forenklede Fælles Mål på den anden side, men også i fagets benævnelse. Faget hedder modersmålsundervisning i modsætning til de øvrige fag, der ikke benævnes ved fag + undervisning. Valget af benævnelse flytter fokus fra fagets identitet som et modersmålsfag til selve undervisningen i faget. Det er også kritisabelt at udgive ét faghæfte, der i princippet gælder for et utal af sprog. Det svarer til, at Undervisningsministeriet udstedte ét faghæfte for undervisningen i engelsk, tysk, fransk, som bar titlen: Fremmedsprogsundervisning.

Forenklede Fælles Mål for modersmålsundervisning viser, at der er viden til stede i Undervisningsministeriet om modersmålets betydning for minoritets sproglige elever. Målene for undervisningen i minoritetsmodersmål begrundes med følgende argumenter: Den kan lette elevernes muligheder for senere bosættelse uden for Danmark, der hvor sproget tales. Den kan fremme sproglig og kulturel forståelse på tværs af lande. Den understøtter kontakt og kommunikation mellem generationer. Den kan styrke elevernes identitet og selvforståelse. Den kan styrke indlæring af andre sprog. Den kan forberede til videreuddannelse. Og det er ikke alene en personlig ressource, men en fordel for det globaliserede danske samfund, at dets borgere besidder en bred sprogkompetence. Læringsmålene for sproglig og kulturel mangfoldighed er ambitiøse, fordi de sprænger nationale rammer. Med henvisning til den tyske sociolog Ulrich Beck pointerer Frello, »at den stigende globale afhængighed betyder, at sociale fænomener [...] ikke længere kan forstås inden for en national ramme« (2012: 50).

Lovparagraffen og den tilhørende bekendtgørelse begrænser i vid udstrækning, at de tosprogede elevers potentielle sproglige og kulturelle kompetencer kan fremmes gennem uddannelse i folkeskolen i overensstemmelse med målene i de nye Forenklede Fælles Mål for faget modersmålsundervisning. Den sproglige og kulturelle kompleksitet, der karakteriserer nutidige samfund, fornægtes

i lovparagraffen og den tilhørende bekendtgørelse. Derfor bliver lovparagraffen og dens følgetekst uambitiøs for ikke at sige diskriminerende, jævnfør FN-komiteéns påtale om elevens ulige ret til undervisning i deres modersmål. Disse curriculære dokumenter, der er selve loven og bekendtgørelsen, fastholder bagudskuende forestillinger om et sproget og monokulturelt Danmark, der hviler på en essentialistisk nationsforståelse (Frello 2012: 36 f.). Uanset intentionerne om ambitiøse læringsmål for undervisningen i minoritetsmodersmål i medfør af Forenklede Fælles Mål er vejene dertil derfor fortsat stenede for ikke at sige ufremkommelige.

Litteratur

- Buch, H. (red.). (1991). *Folkeskoleloven med kommentarer*. Vejle: Kroghs Forlag.
- Frello, B. (2012). *Kollektiv identitet*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Horst, C. & Kristjánsdóttir, B. (2014, 30. maj). Dødsstødet til modersmålsundervisning? *Jyllands-Posten*. <http://jyllands-posten.dk/opinion/breve/ECE6767951/doesstoedet-til-modersmaalsundervisning/> (2014-12-03)
- Horst, C. (2012). Grænser for ligebehandling. I: C. Haas, A. Holmen, C. Horst & B. Kristjánsdóttir (red.), *Ret til dansk, Uddannelse, sprog og kultur* (s. 301-439). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jørgensen, M. & Phillips, L. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Kristjánsdóttir, B. (2006). *Evas skjulte børn. Diskurser om tosprogede elever i det danske nationalcurriculum* (Ph.d.-afhandling). København: Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Skolverket. (2008). *Med annat modersmål – elever i grundskolan och skolans verksamhet*. (Rapport nr. 321 2008). Stockholm: Skolverket.
- Timm, L. (2008). *Danmark har ondt i modersmålet. En kortlægning af kommunernes modersmålsundervisning i skoleåret 2007/2008*. København: DRC Dokumentations- og rådgivningscenteret om racediskrimination.
- Undervisningsministeriet. (2001). *Modersmål for tosprogede elever. Faghæfte 34*. København: Undervisningsministeriets forlag.
- Undervisningsministeriet. (2014a). *Forenklede Fælles Mål for faget modersmålsundervisning*. <http://www.emu.dk/modul/modersm%C3%A5lsundervisning-f%C3%A6lles-m%C3%A5l-1%C3%A6seplan-og-vejledning> (2014-12-03)
- Undervisningsministeriet. (2014b). *LBK nr. 665 af 20/06/2014. Bekendtgørelse af lov om folkeskolen*. <https://www.retsinformation.dk/forms/ro710.aspx?id=163970> (2014-12-03)
- Undervisningsministeriet. (2014c). *BEK nr. 689 af 20/06/2014. Bekendtgørelse om folkeskolens modersmålsundervisning*. <https://www.retsinformation.dk/forms/Ro710.aspx?id=163933> (2014.12.03)
- UNI-C – Styrelsen for IT og Læring. (u.å.). *Elevalt i grundskolen*. <http://statweb.uni-c.dk/databanken/uvmDataWeb/ShowReport.aspx?report=EGS-bestand-skoetype-herkomst> (2015-09-15)